

A leghangsúlyosabb motívumnak azonban a nyelvhasználat (ukrán és magyar nyelv) bizonyult. Az interjúk alapján megállapítható, hogy Beregrákoson azon szülők körében is elindult a többségi iskola-választás preferálása, ahol eddig kedvezőbb feltételek voltak a magyar nyelvű oktatás melletti döntésre.²⁰ Az etnikailag vegyes házasságból jövő gyerekek számára a magyar nyelv használati köre leszűkült, sok esetben a családban és barátokkal való kommunikáció, valamint az olvasás is a többségi nyelven történik.

A Beregrákosi Református Gyülekezet 2012 októberében indított egy magyar oktatási programot, vasárnapi iskolát, melynek keretében a környező falvak magyar felmenőkkel rendelkező diákjai számára, akik többségi iskolába járnak, magyar nyelvet és magyar történelmet oktatson.

Az egyik helyi református egyházi lapban jelent meg az alábbi felvetés: „Mivel egyre több vegyes házasság van, ezért felmerül a kérdés, hogy kezeljük ezt a kihívást. Hagyjuk elveszni az ilyen családokat, magyarrá tesszük a más nemzetiségű házastársat, vagy ukrán misszió keretein belül szólítjuk meg ezeket a házastársakat.”²¹

²⁰ A téma részletesebb kutatásáról lásd: Dobos Ferenc (szerk.): *Szociológiai kutatások a határon túli magyarság körében. Értékrend és életmód változások az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarok körében (1997-2011)*. Kutatási jelentés, 2011. Forrás: <http://www.kmkf.hu/tartalom/ertekrend.pdf>

²¹ Páll László: *Magyarság, iskola, gyülekezet – Beregrákos. Küldetés – a Kárpátaljai Református Egyház lapja*, XIX. évfolyam 10 szám. 7.

KISEBBSÉGI NYELVEK

Hoppa Enikő

Az olaszországi moken kisebbség nyelvi helyzete

Dolgozatomban az olaszországi moken kisebbség nyelvi helyzetével foglalkozom. A mokenek nem tartoznak a legismertebb népcsoportok közé még országukon belül sem. Ez a német nyelvsziget Északkelet-Olaszországban található Trentotól tizenkét kilométerre. A kis nyelvi közösséget ma három falu alkotja az Alpokban a Fersina-patak völgyében. Frassilongonak, Fierozzonak és Palù del Fersinának együttesen mintegy ezer lakosa van.

A nyelv eredete

Az itt beszélt dél-bajor típusú német nyelvjárást Tirolból hozták át az onnan betelepülők. A XIII. században kezdődött a terület benépesítése, ekkor érkeztek a mokenek első csoportjai is, akik a túlnépesedett tiroli területekről indultak dél felé megművelhető földet keresve. Ez a hegyvidék akkor feudális nagyurak kezében volt, akik kiadták birtokaikat az ott letelepedni szándékozó parasztcsaládoknak.¹ A betelepülők erdőirtás által egyre nagyobb területeket tettek művelhetővé. Ebben az időben jöttek létre az állandó települések, korábban ugyanis csak időszakos legeltetésre használták a vidéket a környékbeliek. A XV. század elején

¹ Toller, Leo: Valle del Fersina-Bersntol. In: Prezzi, Christian (ed.): *Isole di cultura*. Centro Documentazione Luserna: Luserna, 2004. 279-290.

felfedezték a földben rejlő ásványkincseket, s vas-, ezüst- és rézbányákat nyitottak. A bányák a XVI. század közepéig éltek virágkorukat, azt követően kimerültek, s bezárták őket.² A bányák újabb betelepülőket vonzottak, s a mokenek elődeinek újabb hulláma érkezett, akik szintén a Tirolból hozott német dialektust beszélték.³

Moken nyelvű írott emléket alig találni, hisz a nyelv a korábbi időkben kizárólag szóban élt. A róluk szóló hivatalos iratok is latinul íródtak, mert betelepedésük idején ez volt a hivatalos nyelv, s az itteni jegyzők sem voltak németek. A legrégebbi írott moken nyelvemlék a Biblia néhány sorának fordítása: Lukács evangéliumából a tékozló fiú történetének 11-32. sora.⁴

A Tirolból származó német dialektust a latin nyelvű környezet több száz év alatt természetesen nem hagyta érintetlenül. Nemcsak a nyelvújítás szókinca vett át elemeket a környező latin dialektusokból, hanem nyelvtani rendszere is ezek mintájára változott. Újabb nyelvi fejlesztéseik nagy részében ez a hatás figyelhető meg, pl. a szenvedő szerkezet képzése a *kommen* igével.⁵ Mivel a nyelvújítás beszélői elszakadtak saját nyelvterületüktől, számos alakot megőriztek abban az állapotban, ahogy az elszakadás idején használták őket. Nyelvükre tehát a latin hatás mellett az archaikus bajor típusú német formák jellemzők. A más nyelvű környezet hatásának ellenére a moken nyelv megmaradt német nyelvnek, mely hangzásában is németes, bár a *Hochdeutsch*-on nevelkedett látogató igen keveset ért belőle. Érdekességképp következzen néhány szó, kifejezés moken nyelven. A számok egytől tízig: *Oaś, Zboa, Draï, Viar, Vinf, Secks, Sim, Òcht, Nai'n, Zeichen*. Kommunikációs formák: *Guat morng! (Guten Morgen!), Guats mol! (Guten Abend!), Abia geat s? (Wie geht es Ihnen?) Bou steat ir? (Wo wohnen Sie?) Um biavle ist s? (Wieviel Uhr ist es?)*

² Wurzer, Bernhard: *Die deutschen Sprachinseln in Oberitalien*. Verlagsanstalt Athesia: Bozen, 1998. 48.

³ Piatti, Salvatore: *Palù-Palae-Frammenti di storia*. Istituto Culturale Mòcheno-Cimbro: Comune di Palù del Fèrsina, 1996. 139.

⁴ Piatti, 1996. *Palù*, i.m. 816.

⁵ Rowley, Anthony: Die Mundarten des Fersentals. In: Maria Hornung (Hrsg.) *Germanistische Linguistik. Studien zur Dialektologie* 145-160. Georg Olms Verlag: Hildesheim-Zürich-New York, 1994. 148.

Elnevezésük

Felmerülhet az olvasóban, vajon honnan ered ez a furcsa elnevezés? Többféle magyarázat született már erre a kérdésre. Az egyik elképzelés szerint a *mackern* ősi német szóból ered, melynek jelentése 'ütni a vasat', azaz megmunkálni a fémeket. Egy másik nézet képviselői az *i mag net (ich mag nicht)* szókapcsolatból indulnak ki, mely azt jelenti, hogy 'nem szeretem'. Ez utalhat zárkózott természetükre s az idegenekkel való barátságatlan viselkedésükre. A legvalószínűbb magyarázat viszont az, hogy a 'csinál' jelentésű *machen* ige nyelvjárási alakjáról van szó, mert a beszélők igen gyakran használják ezt az igét. Írott formában először 1821-ben fordul elő a név, amikor a közeli kisváros, Pergine papja, don Francesco Tecini leírja, hogy a környékbeli hegyekben használt nyelvet mokennek hívják. Szóbeli formában már előtte is használták.⁶

Az elnevezés ma nem csak a három falu lakosságát érinti. A Fersina-patak völgyében lévő többi település lakossága is magáénak vallja ezt a nevet: azok a falvak is, ahol sosem laktak mokenek s a nyelvet sem ismerik. Az eredetileg egy népcsoportot jelölő kifejezés jelentésköre kitágult, s egy földrajzi egységen belül élők nevévé vált. A völgyet mokenek völgyének is hívják.

Szociolingvisztikai felmérés

2007 márciusában az egyik moken faluban, Palù del Fersinában (dialektusban Palae en Bersntol) kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálatot végeztem, mellyel a lakosság nyelvhasználati szokásait, nyelvismeretét s a moken nyelvvel kapcsolatos attitűdjüket kívántam felmérni. A tanulmányutat a Magyar Ösztöndíj Bizottság pályázatán nyert olaszországi ösztöndíj tette lehetővé.

A három egymással szomszédos falu közül Palù fekszik a legmagasabban. Ez a település esik a legmesszebb a nagyobb városoktól, lakóinak száma mindközül a legalacsonyabb: egy 2003-as számlálás szerint

⁶ Piatti, 1996. *Palù*, i.m. 56.

182 fő.⁷ Zsákfalú, tehát csak egy irányból közelíthető meg, másik végén az út nem folytatódik, onnan csak erdei ösvényeken lehet a hegy magasabb részei felé jutni. A népcsoporttal kapcsolatos első hivatalos dokumentum 1330-ból való, és a bányászati kitermelésről szól.⁸ A mokenek ekkorra már letelepedtek a vidéken. Palùt 1295 és 1320 között alapították.⁹ A falu neve a *palus*, latin szóból ered. Az elnevezés latin, hisz a területet a különféle latin és német dialektusokat beszélők egyszerre népesítették be. A szó jelentése: olyan hely, ahol víz van.¹⁰ A közelben eredő Fersina- patakon kívül számos forrás és vízesés található a környéken.

A kérdőívet¹¹ 47 fő töltötte ki, 19 nő és 28 férfi. Ha a 2003-as népességszámot vesszük figyelembe, akkor ez a lakosság 26%-a. A falu lélekszáma évről évre csökken, ezért ez az arány valamivel több 26%-nál. A legfiatalabb adatközlő 8 éves, a legidősebb pedig 78 éves volt. A 30 év alattiak 9-en voltak, 30 és 50 év között 19-en és 50 év felett szintén 19-en. A legfiatalabb korosztályba tartozó megkérdezettek alacsonyabb száma a falun belüli arányokat is tükrözi.

Eredmények

A nemzetiség kategóriánál kivétel nélkül mindenki olasz nemzetiségűnek vallotta magát. Az anyanyelvet illetően (1. ábra) a válaszadók 60%-a tekinti a moken anyanyelvének, 15%-uk a moken és az olaszt együtt, 23%-uk az olaszt és 2%-uk a ladint jelölte meg. A ladin ugyanebben a tartományban beszélt neolatin nyelv. Mivel Palù jelenlegi lakosságának nyelvhasználata érdekelt, az adatközlők közt olyanok is vannak, akik más helyekről költöztek ide házassági vagy egyéb okokból. Így került a ladin nyelv is a faluba.

⁷ Abbruzzese, Salvatore (ed.) *Minoranze in azione*. Provincia Autonoma di Trento: Trento, 2005. 11.

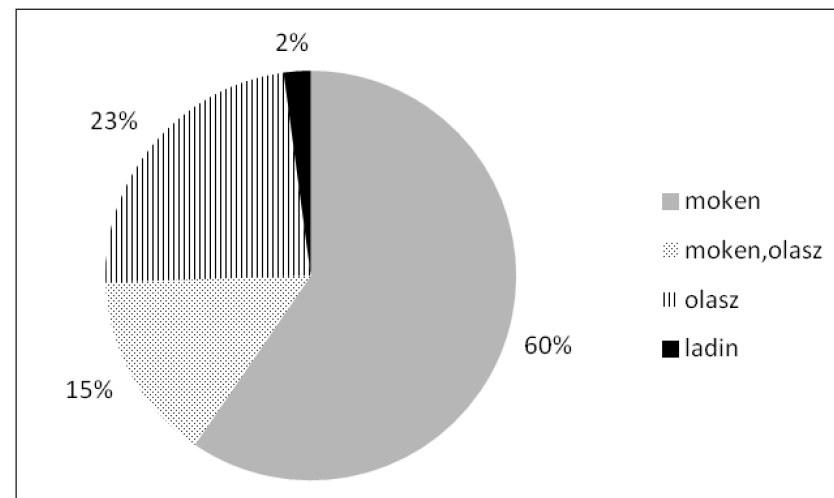
⁸ Piatti, 1996. *Palù*, i.m. 714.

⁹ Piatti, 1996. *Palù*, i.m. 720.

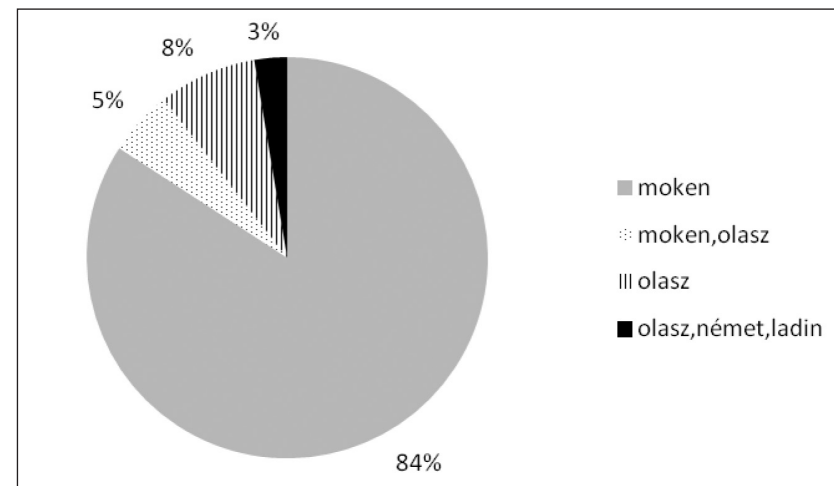
¹⁰ Piatti, 1996. *Palù*, i.m. 123.

¹¹ Az olasz nyelvű kérdőív a függelékben olvasható a magyar fordítással együtt.

1. ábra. Az adatközlők megoszlása anyanyelv szerint (%)

2. ábra. Kulturális kötődés (%)

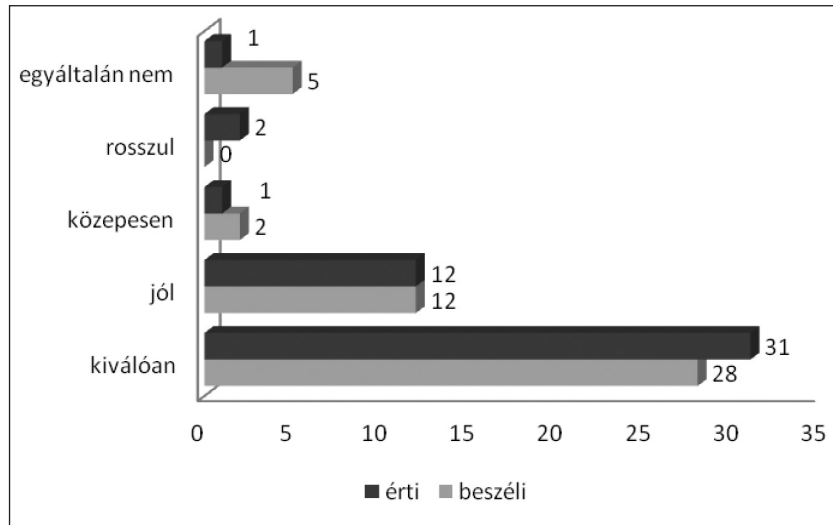
Arra a kérdésre, hogy melyik nyelvet sajátította el hamarabb, 79%-ban választották azt, hogy a moken, 6%-ban azt, hogy a moken és az olaszt egyszerre, s 15%-ban azt, hogy az olaszt. Hogy melyik nyelvet kedvelik jobban, arra 59%-uk azt felelte, hogy a moken, 23%-uk egyfor-

mán viszonyul a mokenhez és az olaszhoz, 16%-uk az olaszt szereti jobban és 2%-uk a ladint és az olaszt egyformán kedveli. Arra a kérdésre, hogy melyik nyelven fejezik ki könnyebben magukat 56%-ban válaszolták azt, hogy mokenül, 20%-ban, hogy mokenül és olaszul egyformán, 22%-uk olaszul beszél könnyebben és 2%-uk ladinul.

A kulturális kötődést illetően azt az eredményt kaptam, hogy 84%-uk a moken kultúrával azonosul, 5%-uk a mokennel és az olasszal is, 8%-uk az olasszal és 3%-uk az olasszal, a némettel és a ladinval egyszerre (2. ábra).

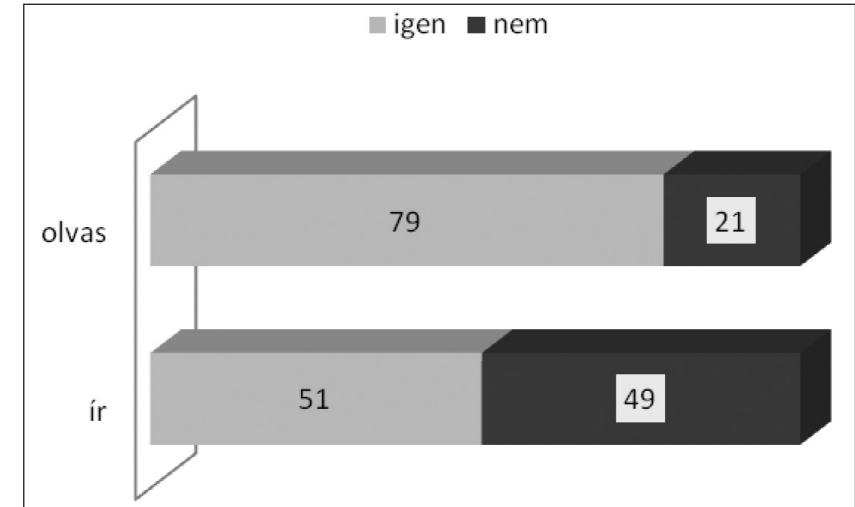
A nyelvismeretre vonatkozóan a megkérdezetteknek maguknak kellett nyilatkozni arról, hogy milyen szinten beszélnek, illetve értik a moken nyelvet. Mindkét képességnél öt kategória közül választhattak: kiválóan, jól, közepesen, rosszul, nem beszélem/értem (3. ábra). Jól látható, hogy azok vannak a legtöbben, akik nyelvtudásukat kiválóan vagy jónak tartják.

3. ábra. Moken nyelvismeret (fő)

Ezután arra kérdeztem rá, hogy tudnak-e írni és olvasni moken nyelven adatközlőim. Ez utóbbi kérdésekre igennel vagy nemmel válaszolhattak. Láthatóan az olvasáskészsége fejlettebb adatközlőimnek, mint íráskészségük (4. ábra).

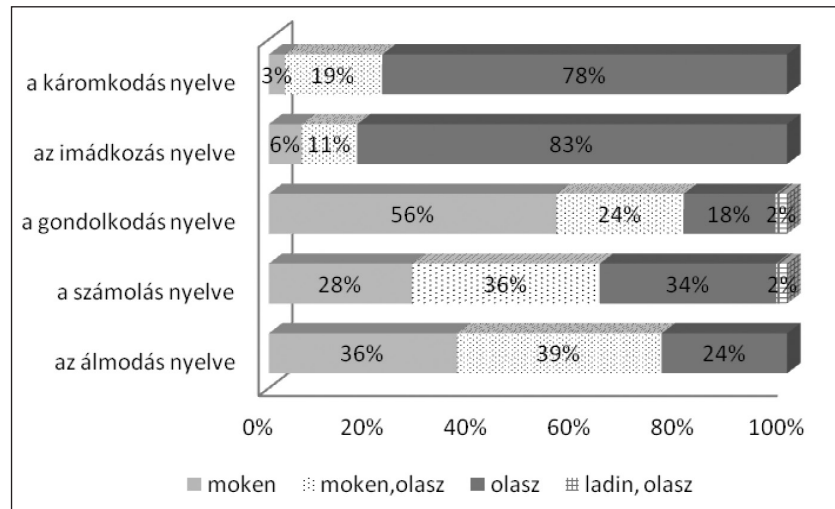
4. ábra. Írás-olvasás moken nyelven (%)

Hogy hol tanult meg mokenül, 95%-uk a családot jelölte meg, 5%-uk a falut, az ottaniakat. Ugyanezt a kérdést az olasz nyelvre vonatkozóan is feltettem. Olaszul 83%-ban az óvodában vagy az iskolában tanulták, 17%-ban a családban.

Feltettem a kérdést, hogy milyen nyelven számolnak, álmodnak, gondolkodnak, imádkoznak és káromkodnak. Ezek azok a területek, ahol a domináns nyelv szokott előjönni. Az erre adott válaszok persze nem teljesen megbízhatóak ebből a szempontból. A nyelv választást egyéb szempontok is befolyásolhatják. Esetünkben például az imádkozás nyelvét illetően az is befolyásoló tényező, hogy a mise Paluban mindig olasz nyelven folyik, káromkodások pedig alig vannak moken nyelven. A válaszadók 28%-a nyilatkozta azt, hogy mokenül számol, 36%-a azt, hogy mokenül is és olaszul is, 34%-uk olaszul és 2%-uk olaszul és ladinul. Az álmok terén 36%-uk a mokent jelölte meg, 40%-uk a moken és az olaszt és 24%-uk az olaszt. A gondolkodás nyelve 56%-ban moken, 24%-ban moken és az olasz, 18%-ban olasz és 2%-ban ladin. Az imákat adatközlőim 6%-a mondja mokenül, 11%-a mokenül és olaszul és 83%-a olaszul. A káromkodás csak 3%-ban moken, 19%-ban moken és olasz és 78%-ban olasz (5. ábra).

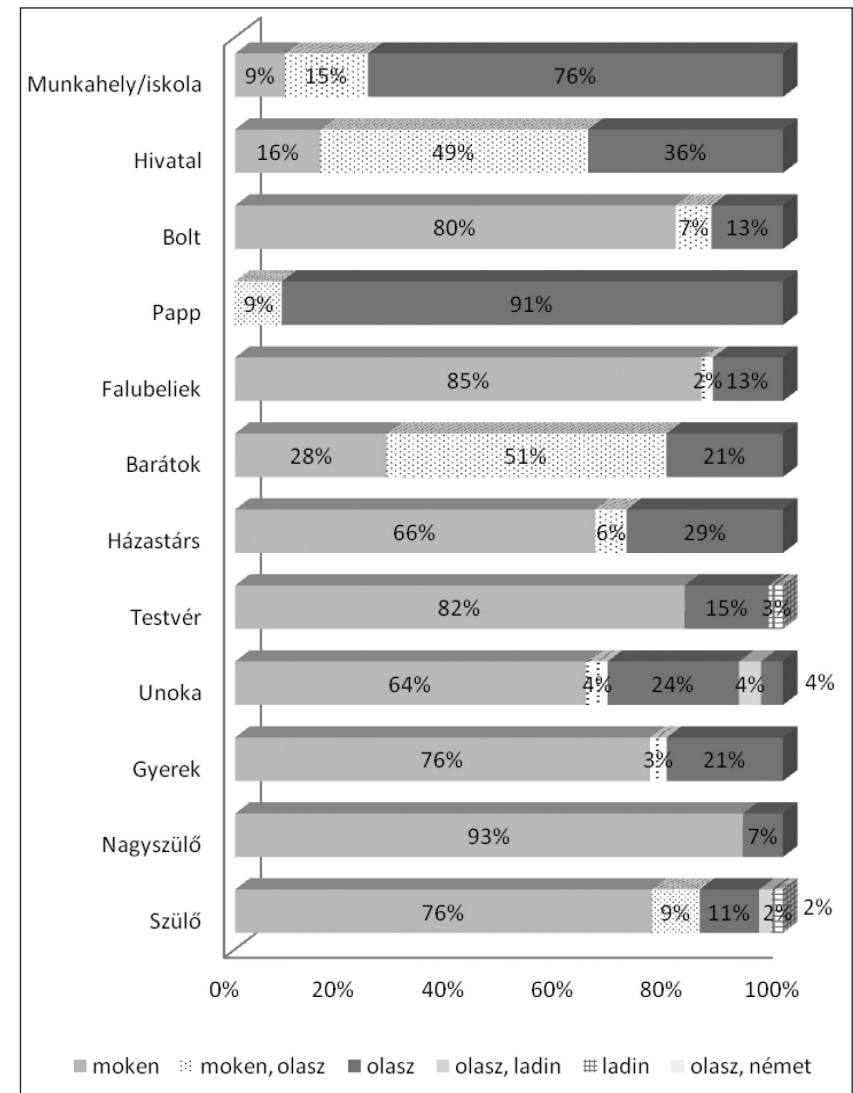
5. ábra. Nyelvválasztás egyes szituációkban (%)

Az adatközlőkkel folytatott beszélgetések során próbáltam meg tudni, hogy melyek azok a témák, amelyekről inkább mokenül beszélnek, s melyek azok, melyekről inkább olaszul. Elmondásuk szerint ez nem a témától függ, hanem a beszédpartnertől. Ha a partner érti a moken-t, akkor bármit el lehet mondani a dialektusban. Megfelelő moken kifejezés híján esetleg olasszal helyettesítik azt.

Hogy a nyelveknek az élet különböző szinterein betöltött szerepét megtudjam, rákérdeztem arra, hogy milyen nyelvet használnak az egyes beszédpartnerekkel (6. ábra). Szüleikkel az adatközlők 76%-a mokenül beszél, 9%-a mokenül és olaszul is, 11%-a olaszul, 2%-a olaszul és ladinul, megint 2%-a ladinul. A nagyszülőkkel gyakoribb a moken nyelv használata, ahogy ez várható is volt. A megkérdezettek 93%-a beszél nagyszüleivel mokenül, 7%-uk pedig olaszul. Adatközlőim 76%-a beszél a gyerekeivel mokenül, 3%-a mokenül és olaszul, 21%-a csak olaszul. Az unokákhoz már csak 64%-ban szólnak mokenül, 4%-ban mokenül és olaszul, 24%-ban olaszul, 4%-ban olaszul és németül, s ismét 4%-ban olaszul és ladinul. A testvérekkel igen nagy arányban, 82%-ban beszélnek mokenül, 15%-ban olaszul és 3%-ban ladinul. A házastársukkal 65%-uk a moken nyelvet használja, 6%-uk a moken-t és az olaszt

6. ábra. Nyelvválasztás a beszédpartnertől függően (%)

és 29%-uk az olaszt. Az előzőekhez képest ez az alacsonyabb százalék abból adódik, hogy a házastárs nem feltétlenül falubeli. A baráti körben 26%-ban beszélnek mokenül, 51%-ban mokenül és olaszul és 21%-ban olaszul. Mokenül természetesen csak a három moken falu valamelyiké-

ből származó barátaikkal beszélhetnek. A többi falubelit 85%-uk mokenül szólítja meg, 2%-uk mokenül és olaszul, 13%-uk pedig olaszul.

A pappal 91%-ban olaszul beszélnek, 9%-ban mokenül és olaszul is. Itt említem újra, hogy a templom nyelve olasz, a misék olaszul zajlanak. A jelenlegi pap édesanyja moken, így ő is beszéli a nyelvet, ezért jelölték meg néhányan az olasz mellett a moken nyelvet is, hisz a misén kívül használhatják vele a kisebbségi nyelvet is. Palù egyetlen boltjában a válaszadók 80%-a mokenül beszél, 7%-a mokenül és olaszul, 13%-a olaszul. A falu hivatalai közé tartozik a faluháza, a posta és egy moken kultúrintézet. A faluházán és a postán dolgozók nem helybeliek, nem ismerik a dialektust sem. A kultúrintézetben s a hozzá tartozó könyvtárban mindenki beszél mokenül. A hivatalokban tehát 16%-uk mokenül beszél, 48%-uk mokenül és olaszul és 16%-uk olaszul. A munkahelyen, illetve az iskolában csak 9%-ban használják a moken nyelvet, 15%-ban a moken és az olaszt is, és 76%-ban az olaszt. Érthető az olasz nyelv fölénye ezen a téren, hisz az iskola tanítási nyelve olasz, a munkahelyén pedig az tud mokenül beszélni, aki Palùban vagy a másik két falu valamelyikében dolgozik. Az iskolai kisebbségi nyelvoktatásra törvényi szabályozás nincs. Az óvodára vonatkozóan viszont van annyi, hogy kell lennie egy óvónőnek, aki beszéli a moken. A Fierozzoban lévő óvodában a reggeli foglalkozások egy része moken nyelven zajlik.

A munkahelyek hiánya nagy probléma a faluban. Az aktív korúak legnagyobb része naponta ingázik valamelyik közeli város és az otthona között. A kevés számú munkahely miatt sokan el is költöznek a tartomány, Trentino-Alto Adige egy nagyobb városába vagy Svájcba, Ausztriába, Németországba. A palù-i házak igen nagy része lakatlan. A falu lakossága 1951-ben 340 volt, 2003-ban már csak 182.¹² Létszámuk ötven év alatt közel a felére csökkent. Az összes moken közül 2001-ben 947 fő lakott valamelyik moken faluban, 1331-en pedig a tartomány egyéb helyein.¹³ Az általam megkérdezettek közül négyen dolgoznak a falujukban.

¹² Abbruzzese, 2005. *Minoranze*, i.m. 11.

¹³ Népszámlálási adat 2001. In: Filippi, Bruno (ed.) *LEM Bersntol-Lusérn* 2002/27. 2-3.

Az idegen nyelvek közül németül tudnak a legtöbben. Ennek egyik oka a moken nyelv hasonlósága a némettel, a másik oka pedig az, hogy Trentino-Alto Adige tartomány iskoláiban kötelező németet tanulni, mert területükön, Dél-Tirolban nagyszámú német kisebbség él. Az idegen nyelv kategóriában több nyelvet is meg lehetett jelölni. 33-an írták be a németet, 1 személy a svájci németet, 8-an az angolt (ez a fiatal korosztályra volt jellemző) és 2-en az olaszt tekintették idegen nyelvnek.

A kérdőív végén a kisebbségi létről és nyelvről alkotott véleményüket igyekeztem megtudni. Az erre vonatkozó első kérdés: előnynek érzi-e, hogy beszél mokenül? Ha igen, miért? 90%-uk előnynek érzi, 10%-uk viszont nem. A legtöbben azért érzik előnyösnek, mert könnyebben megtanulnak németül. Az indoklások közt egyéb szempontok is szerepeltek: nyelvi és kulturális többlet biztosít; kifejezi a csoporthoz való tartozást; több nyelv ismerete később gyorsabbá teszi más nyelvek tanulását; néha jó, ha mások nem értik őket; 'mert a mi nyelvünk'.

Azt a kérdést is feltettem, hogy hátránynak érzi-e, hogy egy kisebbséghez tartoznak? S ha igen, miért? Döntő többségük (92%) nem érzi hátránynak, 8%-uk viszont annak érzi. A legtöbb válaszadó, aki nem érzi hátránynak, hozzáteszi, hogy ez a tény nem változtat az életén.

Arra a kérdésre, hogy ismerik-e a moken hagyományokat, mindenki igennel felelt, s fel is soroltak néhány helyi szokást.

Annak definiálására, hogy mit jelent mokennek lenni, különféle válaszokat kaptam, amelyek így összegezhetőek: egy másik kultúrához tartozni; egy kisebbséghez tartozni; mokenül beszélni; őrizni néhány hagyományt; két nyelvet ismerni; büszkének lenni a falura; egy adott közösséghez tartozni; ugyanaz, mint milánóinak lenni; egy kulturálisan eltérő környezetben élni; kötődni a területhez, a nyelvhez és a kultúrához; egynek lenni a világ többi embere közt; egy mások által meg nem értett nyelvet beszélni.

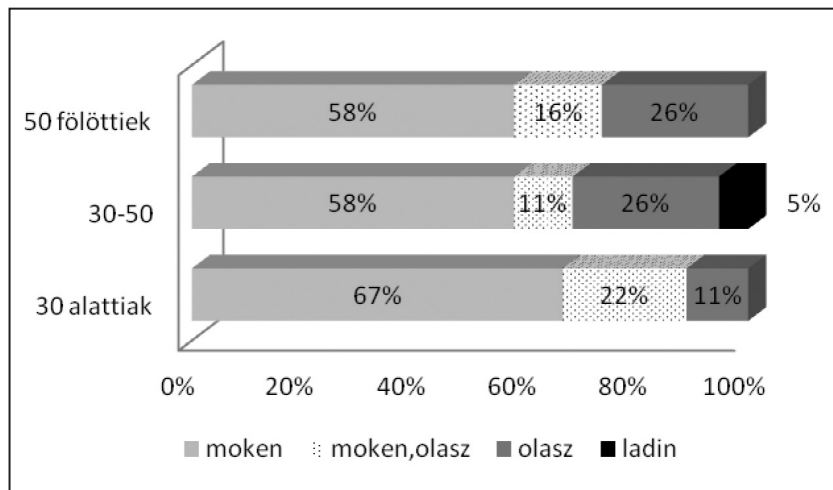
Arra a kérdésre, hogy mire lenne szüksége a moken kisebbségnek, az alábbi válaszok érkeztek: több munkahelyre a faluban; magasabb lélekszámmra; sok fiatalra; elismertségre; a nyelv és a kultúra továbbadására; több helyi szolgáltatásra; olyan iskolára, ahol moken is tanítanak; az identitás megerősödésére; nagyobb gazdasági fejlettségre; a dél-tiroli németekéhez hasonló jogokra.

A megkérdezettek 100%-osan igenlő választ adtak arra a kérdésre, hogy fontosnak tartják-e, hogy a fiatalok is beszéljék a mokent? 70% szerint az iskolában is szükséges volna a nyelvet tanítani, 30%-uk szerint azonban erre nincs szükség. Ez utóbbiak azzal indokolták válaszukat, hogy a nyelvet a családban adják tovább, korábban is így volt, s ez elegendő a fennmaradáshoz.

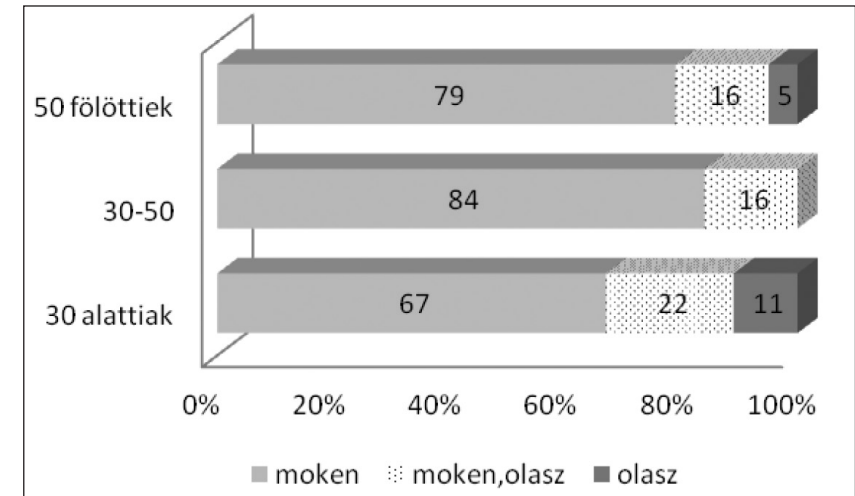
Az eredmények összesítése után kíváncsi voltam arra, hogy az életkor függvényében van-e eltérések. Négy kategóriát vizsgáltam életkor szerinti bontásban: az anyanyelvet, a korábban elsajátított nyelvet, a könnyebben használt nyelvet és a nyelvismeretet. Az adatközlőket három csoportra osztottam: 30 év alattiak (9 fő), 30 és 50 év közöttiek (19 fő) és 50 év felettiak (19 fő).

A 7. ábrán látható, hogy a 30 év alattiak 67%-a vallotta a mokent anyanyelvének, 22%-uk a mokent és az olaszt egyszerre és 11%-uk az olaszt. A 30 és 50 év közöttiek 58%-a tartotta a mokent anyanyelvének, 11%-a a mokent is és az olaszt is, 26%-a az olaszt és 5%-a a ladint. Az 50 év felettiak körében hasonló eredmények rajzolódtak ki: 58%-uknak a moken az anyanyelve, 16%-uknak a moken és az olasz, 26%-uknak az olasz.

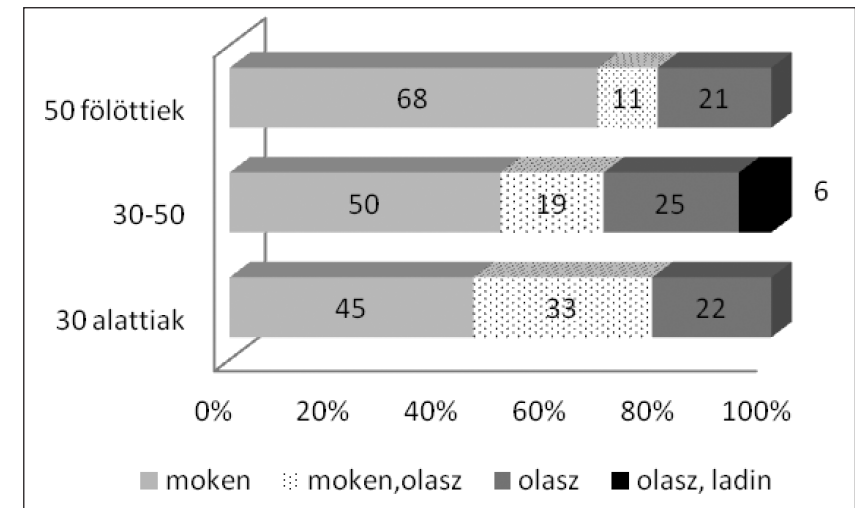
7. ábra. Az adatközlők anyanyelve korcsoportok szerint (%)

8. ábra. Az adatközlők által előbb elsajátított nyelv korcsoportok szerint (%)

9. ábra. Az adatközlők által könnyebben használt nyelv korcsoportok szerint (%)

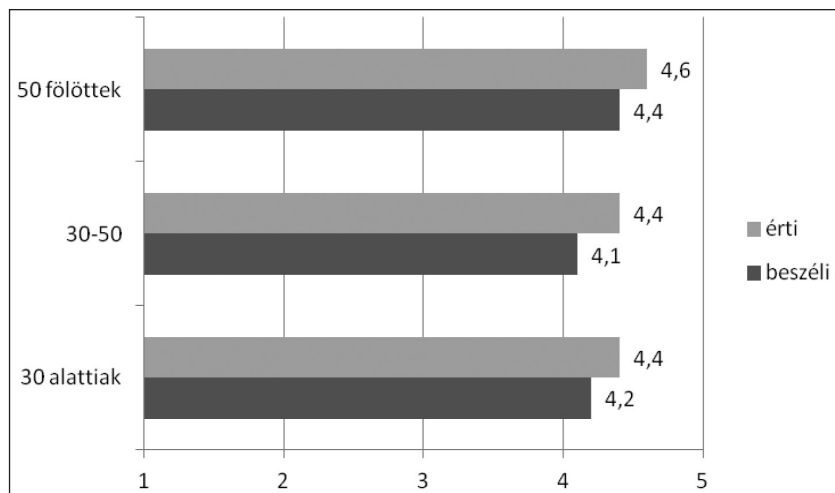

A 8. ábrán a korábban elsajátított nyelveket tüntettük fel, amely a 30 év alattiak nagy többségénél (67%) a mokent volt. Az ebbe a korcsoportba eső adatközlők 22%-a azt nyilatkozta, hogy a mokent és az olaszt

egyszerre tanulta és 11%-uk az olaszt ismerte meg előbb. A 30-50 éves korosztály 84%-ánál az első nyelv szintén a moken volt, 16%-ánál az olasz. A legidősebbeknél 79%-ban a moken a legkorábbi nyelv, 5%-uknál a moken és az olasz egyszerre jelent meg és 16%-uknál az olasz volt a legelső elsajátított nyelv.

Arra a kérdésre, hogy melyik nyelvet könnyebb használniuk (9. ábra), a legfiatalabbak 45%-a válaszolta azt, hogy a moken, 33%-ának a moken és az olasz egyforma nehézségű és 16%-uknak az olasz nyelv a könnyebb. A 30 és 50 év közöttiek 50%-ának a moken a könnyebb, 19%-uknak a moken és az olasz egyforma, 25%-uknak az olasz könnyebb, és a válaszok 6%-ában a ladin és az olasz nyelv szerepel egymás mellett. Az 50 év fölöttieknek 68%-ban könnyebb mokenül beszélni, 11%-ban nincs eltérés aközött, hogy olaszul vagy mokenül beszélnek-e és 21%-ban könnyebb az olasz.

10. ábra. Moken nyelvismereti átlagok korcsoportok szerint (1-5 skálán)

Az fenti grafikon (10. ábra) mutatja a nyelvismereti átlagokat. Adatközlőink egy 1-től 5-ig terjedő skálán értékelték moken nyelvtudásukat, ahol a kiváló nyelvtudás a legmagasabb 5-ös szintnek felel meg, a nyelvtudás hiánya ('nem értem') pedig 1-es szintet jelent. A 30 év alatti-

ak esetében mindenki kiválóan vagy jónak értékelte nyelvtudását. A 30 és 50 év közöttiek közt akad olyan, aki alig vagy egyáltalán nem ismeri a nyelvet, de náluk is azok vannak a legtöbben, akik kiválóan vagy jól ismerik a moken nyelvet. Az 50 év fölöttieknél a legmagasabb a száma azoknak, akik kiválóan ismerik a nyelvet, bár köztük is van egy-egy személy, aki nem beszél vagy rosszul érti a moken.

Életkor szerint összehasonlítva a beszélőket, a vizsgált kategóriákban alig mutatkozik különbség. Csak a könnyebben használt nyelv tekintetében magasabb jelentősen a moken nyelv aránya a legidősebb és a legfiatalabb korosztályt összevetve. A moken anyanyelvként a 30 év alattiak választották a legmagasabb százalékban. A moken előbb elsajátított nyelvként a 30-50 évesek körében szerepel a leggyakrabban. Az 50 év fölöttiek azok, akiknél a legtöbben a moken használják könnyebben. A nyelvismeret tekintetében a fiatalok körében mért igen jó nyelvtudáshoz az is hozzájárulhat, hogy ebben a korosztályban vannak a legkevesebben azok, akik pl. házasság miatt költöztek ide. Közülük sokan még a családjukkal élnek, akik a megkérdezettek esetében nem bevándorlók.

Összegzés

A kérdésekre adott válaszokból kiderül, hogy a moken dialektus Palù del Fersinában ma is életképes, a lakosság mindennapjaiban rendszeresen jelen van. A családon belüli és a falubeliek egymás közti kommunikációjában a moken nyelv dominál. A munkahelyen, az iskolában, a templomban, a falu egyes hivatalaiban és részben barátokkal folytatott beszélgetésekben az olasz nyelv jut vezető szerephez. Ennek oka, hogy a beszélőpartnerek nem ismerik a moken nyelvet. Az anyanyelvre, az előbb elsajátított nyelvre, a kedveltebb nyelvre és a könnyebben használt nyelvre is a többség a mokent jelölte meg. A moken kultúrát érzik a legtöbben sajátjuknak. Nem csak az idősebb korosztály, hanem a fiatalok is beszélnek és használják a kisebbségi nyelvet. Nyelvükhöz és közösségükhöz pozitívan viszonyulnak, a környezetüktől való nyelvi és kulturális különbözőségüket leginkább előnynek érzik.

A moken dialektus a XXI. században

Palù del Fersinában tehát ma is él az az ősi német dialektus, mely a XIII-XV. században került Tirolból az Alpok déli részére. Megmaradásához nagyban hozzájárult a települések földrajzi helyzete: a magas hegyek közé ékelődött, nehezen megközelíthető falvakban nagyobb eséllyel maradhatott fenn a dialektus, mint egy más jellegű környezetben. A nyelv továbbélését a beszélők életmódja is segítette. A XVI. század után, a bányák bezárását követően a mokenek kereskedelemmel kezdtek el foglalkozni: a vándorkereskedők a környező német nyelvterületeken értékesítették a maguk által készített paraszti eszközöket, szerszámokat egészen a XX. század 70-es éveig. Így a német nyelv ismeretének gyakorlati haszna volt s ez presztízst is megemelte. Egy másik fontos tényező, hogy a XIX. század második felétől az első világháború végéig – míg a terület Olaszországhoz nem került – német iskolák is voltak.¹⁴

A három falu Trentino-Alto Adige tartományban található, ahol az iskolákban kötelező a német nyelv tanulása. Ennek oka az, hogy a tartomány északi részén, Dél-Tirolban jelentős számú német kisebbség él. Az általános iskola Fierozzoban van, ahol emelt óraszámú tanítanak németet. A moken dialektust az egyik félévben tanítják néhány hétig. A tanítónő elmondta, hogy ez alatt a rövid idő alatt a legelemibb ismereteket kívánják a tanulóknak átadni: bemutatkozás, színek, számok, a hét napjai, alapvető igék és főnevek.

A nemzeti kisebbségek számára a legelőnyösebb az, ha minden tárgyat anyanyelven tanulhatnak legalább az iskola első éveiben.¹⁵ A moken nyelv már nagymértékben eltávolodott a mai német nyelvtől. A dialektusban folyó oktatáshoz tankönyvekre és megfelelő nyelvismerettel rendelkező tanárookra lenne szükség. A kisebbségi nyelvnek az iskolában történő oktatására törvényi szabályozás nincs. Az óvodát illetően viszont a tartományi törvény kimondja, hogy kell lennie egy óvónőnek, aki beszél mokenül. Az óvónő elmondása szerint a 2006/2007-es évben a 23 gyerekből 8 beszélt mokenül. Minden reggel tartanak egy rövid foglalkozást

moken nyelven, amikor köszöntik egymást és megbeszélik, hogy ki hiányzik. A nap fennmaradó részében az óvónő mokenül beszélget azokkal, akik beszélnek a dialektust és olaszul azokkal, akik nem ismerik. Időnként szerveznek speciális foglalkozásokat, amikor moken nyelven mutatnak be egy-egy népszokást. Aki nem érti, annak lefordítják olaszra.

A dialektus a médiában is megjelenik. A Trentino című regionális napilapban kéthetente egy oldal mokenül olvasható. A TCA nevű regionális televíziócsatorna hetente híradót közvetít moken nyelven olaszul feliratozva. Negyedévente megjelenik saját folyóiratuk *LEM* címmel, mely dialektusban annyit jelent, hogy 'élet'. A folyóiratban olasz, német és moken nyelvű írások jelennek meg.

A faluban kétnyelvű feliratok olvashatók, az olasz mellett nem németül, hanem palù dialektusban. Azért írtam palù és nem moken dialektust, mert a három falu nyelvjárása nem teljesen egyforma. Ezek egyesítésére törekszik az a nyelvtankönyv, melyet Anthony R. Rowley írt *Liacht as de sproch* címmel, s 2003-ban jelent meg. A könyv a moken nyelv grammatikáját írja le a fonetikától a szintaxisig. A 60-as években készült egy szótár, mely Fierozzo nyelvjárására épül, de az ott leírt szókinccs mára már elavult. A jelenlegi szókinccsből a Moken-Cimber Kultúrintézet, mely 1987 óta áll fenn Palúban, összeállított egy ezer szóból álló jegyzéket, mely a nyelvtankönyvhöz hasonlóan egységesítő célú. Írásrendszerük 1992 óta van hivatalosan. Ezt szintén a kultúrintézet tette közzé *Puechstömmen ver 'n bersntolerisch* címen. A korábbi szerzők némelyike az olasz írásrendszerhez igazodott, mások a némethez. Az 1950-es években Giacomo Hofer kidolgozott egy írásrendszert, mely a művei által viszonylag széles körben elterjedt. Írásmódjának hátránya az volt, hogy nagyon sok mellékjelet alkalmazott, s ez megnehezítette az olvasást.¹⁶

A *moken* elnevezés a korábbi időkben pejoratív értelmű volt, s a környékbeliek lenézték a moken lakosságot. A név lassan elveszti negatív értelmét. Ez annak köszönhető, hogy az 1987-ben megalakult Moken-Cimber Kultúrintézet, melynek székhelye a faluban van, így nevezi meg magát, s ezt a kifejezést használják a velük foglalkozó szakemberek

¹⁴ Piatti, 1996. *Palù*, i.m. 795.

¹⁵ Szépe György: *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Iskolakultúra: Pécs, 2001. 139.

¹⁶ Rowley, Anthony: *Liacht as de sproch*. Istituto Culturale Mòcheno-Cimbro: Palù del Fersina, 2003. 24.

is. A tartományi törvény, mely szót ejt erről a kisebbségről, szintén ezt az elnevezést használja.

A moken nyelvvel való szervezett foglalkozás, a rájuk irányuló tudományos kutatások és saját intézményeik létrejötte azt közvetíti a nyelvet beszélőknek, hogy kultúrájuk és nyelvjárásuk értékes, mások is odafigyelnek rájuk. Ezek a tények hozzájárulhatnak további fennmaradásukhoz. A tudatos kultúrafenntartásnak fontos szerep jut most ebben a megváltozott világban. A XX. század második felében az életmódban bekövetkezett nagymértékű változások a nyelvhasználatra is hatással vannak. A hagyományos paraszti életforma megszűnt, a helyhez kötött zárt közösség lakossága munkavállalásra kényszerült. A falutól távolabb eső munkahelyekről csak este tudnak hazatérni, így napjukat olasz környezetben töltik. Aki nem vállalja az ingázást, esetleg nem talált a közelben munkát, az elköltözik. A falun kívül a moken nyelv nem használható, az olasz nyelv ismerete mindenki számára elengedhetetlen. A moken nyelv szókincse ma már igen korlátozott: a világ fejlődésével megjelenő újabb és újabb fogalmakat, eszközöket, tevékenységeket csak olaszul tudják megnevezni. A német nyelv presztízse a tartományban még mindig nagy, bár a fiatalok körében az angol nyelvismeret magasabb szintű, mint a németé. A kisebbségi nyelv visszaszorulása ebben a helyzetben teljesen természetes folyamat. Az emberek már egy olyan környezetben élnek mindennapjaikat, ahol a nyelvjárásnak gyakorlati haszna nincs, egyedül az olasz nyelvvel boldogulhatnak. Őseik utolsó hulláma is a XVI. században elhagyta Tirolt. A származási hellyel már semmiféle kapcsolatuk nincs, a mokeneknek ötszáz éve ez a vidék a szülőföldje. Ezeket a körülményeket is figyelembe véve öröndetes tény, hogy napjainkban beszélnek még a dialektust, sőt a fiatalok számára sem ismeretlen. Az értelmiség felelősségvállalása, a kívülről kapott segítség és saját akarattuk jövőt biztosíthat a számukra.

Függelék

A moken kisebbség körében használt nyelvhasználati kérdőív

- Sesso/ Nem
- Età/ Életkor
- Posto di lavoro/ Munkahely

- Nazionalità/Nemzetiség
- Lingua madre/Anyanyelv
- Lingue straniere/Idegen nyelvek

- A che livello parla il mòcheno?/ Milyen szinten beszél a moken?
- ottimo/kiválóan, buono/jól, mediocre/közepesen, cattivo/roszszul, non parlo/nem beszélem
- A che livello capisce il mòcheno?/ Milyen szinten érti a moken?
- ottimo/kiválóan, buono/jól, mediocre/közepesen, cattivo/roszszul, non capisco/nem értem

- È capace a scrivere in lingua mòchena?/ Tud mokenül írni?
- È capace a leggere in lingua mòchena? Tud mokenül olvasni?

- Quale lingua ha imparato prima?/ Melyik nyelvet sajátította előbb?
- Dove ha imparato il mòcheno?/ Hol tanulta a moken?
- Dove ha imparato l'italiano?/ Hol tanulta az olaszt?
- Quale lingua preferisce?/ Melyik nyelvet kedveli jobban?
- In quale lingua Lei si esprime con più facilità?/ Melyik nyelven fejezi ki könnyebben magát?
- Con quale cultura si identifica?/ Melyik kultúrával azonosul?

- Che lingua usa con/ Milyen nyelvet használ
- i genitori/ a szülőkkel
- i nonni/ a nagyszülőkkel
- i figli/ a gyerekeivel
- i nipoti/ az unokákkal
- i fratelli, le sorelle/ a testvérekkel
- il coniuge/ a házastárssal
- gli amici/ a barátokkal
- i compaesani/ a falubeliekkel
- il prete/ a pappal
- nel negozio del paese/ a falu boltjában

negli uffici del paese/ a falu hivatalaiban
sul posto di lavoro, a scuola/ a munkahelyen, iskolában?

- In quale lingua conta/ melyik nyelven számol
sogna/ álmodik
pensa/ gondolkodik
prega/ imádkozik
bestemmia/ káromkodik?
- Lei si ritiene avvantaggiato dal fatto che parla il mòcheno? Perché?/ Előnynek érzi, hogy beszél mokenül? Miért?
- Lei si ritiene svantaggiato dal fatto che appartiene ad una minoranza? Perché?/ Hátránynak érzi, hogy egy kisebbséghez tartozik? Miért?
- Conosce le tradizioni mòchene? Quali?/ Ismeri a moken hagyományokat? Melyeket?
- Che significa: essere mòcheno?/ Mit jelent mokennek lenni?
- Di che cosa avrebbe bisogno la minoranza mòchena?/ Mire lenne szüksége a moken kisebbségnek?
- È importante che i giovani parlino il mòcheno?/ Fontos, hogy a fiatalok beszéljék a moken?
- È necessario insegnare a scuola la lingua mòchena?/ Szükséges az iskolában tanítani a moken?

MAGYAR SZOMSZÉDSÁGPOLITIKA

Bali Lóránt

A horvát-magyar politikai kapcsolatok „életrajza” az ezredfordulótól napjainkig

Bevezetés

Magyarország szomszédaihoz való viszonya sajátosan alakult a trianoni békediktátumtól napjainkig tartó időszakban, kiváltképp igaz ez a horvát-magyar viszonyrendszerre. Történetiségét tekintve 1102-től részleges társállami kapcsolatban éltünk, amelyet 1868-ban újradefiniáltak. Az 1868-as XXX., ún. magyar-horvát kiegyezési törvény értelmében közjogi és közigazgatási relációban Magyarország, Horvát-, Szlavón- és Dalmátország egy és ugyanazon állam közösségét alkották, ahol tényleges határokkal csak a Magyar Királyság rendelkezett. A belső határok csak közigazgatási jelleggel bírtak. Ennek eredményeként a két ország integrált társadalmi-gazdasági régiót alkotott, amely a Trianon utáni déli határunkon még aktív maradt a két világháború között is, ez csak az államszocializmus időszakában szűnt meg.¹

Jugoszlávia felbomlása óta a kooperáció jelentős átalakuláson ment keresztül. Hazánk számára a Balkán és az Adria felé irányuló kapcsolatok gazdasági és biztonsági okokból újból felértékelődtek. A politikai, gazdasági fejlesztési lehetőségek jelentősen átstrukturálódtak. Horvátország 2013. július 1-től az EU teljes jogú tagja lett, amelyet rövidtávon

---

¹ Hajdú Zoltán: *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó: Pécs – Budapest, 2001.